

Noah Charney

SLOVENOLOGIJA

Življenje v najboljši deželi na svetu
in popotovanje po njej

Za moju tašču. Te imam ornk rad.

NAVODILA ZA UPORABO TE KNJIGE

Knjiga je sestavljena iz memoarov, esejev, kratkih zgodb, pa tudi potovalnih namigov in osebnih izkušenj. Slovenecem naj bi ponudila drugačen pogled na lastno deželo – pogled skozi oči tujca, ki Slovenijo zdaj imenuje svoj dom in resnično meni, da je to najboljša država na svetu. Kot tujec, ki se je odločil za življenje v Sloveniji in to deželo gleda s svežimi, odprtimi in radovednimi očmi, poznam skoraj vsak njen kamen. Obenem pa so moji zapisi o njej povsem namerno zelo subjektivni in osebni. Podobne knjige ponujajo premalo o preveč stvareh, obenem pa stremijo k objektivnosti.

Upam, da se vam bo zdelo moje pisanje navdihujoče in da vam bo pomagalo na znane vidike slovenske družbe in kulture pogledati iz še drugačnega zornega kota. Predvsem pa upam, da boste ponosni na svojo deželo, kot sem sam ponosen, da živim tukaj. Slovenija je izjemen dragulj; rad jo imam in svoje znanje in premišljevanja o njej z veseljem delim tako z domačini kot s številnimi razsvetljenimi dušami, ki jo vse pogosteje obiskujejo. Kajti tisti, ki pridejo, se neizogibno zaljubijo vanjo.

Prvi del
Američan v Sloveniji

SAMO MALO ... KDO SI ŽE REKEL, DA SI?

Kot moji sopotniki ste najbrž malce radovedni, kdo je tisti, ki vas vozi čez hribe in doline življenja in popotovanja po Sloveniji. Med branjem knjige boste spoznali veliko več o meni, za začetek pa vam zaupam nekaj osnov.

Sem Američan, ki se je vedno počutil bolj domače v Evropi. V moji mladosti sem z družino, če je bilo to le mogoče, vsake počitnice preživeli v Evropi. Velikokrat smo bili v Franciji, saj je moja mama profesorica francoščine. Uživali smo v evropski tradiciji (no, tako jo vsaj pojmujejo Američani): tržnice, muzeji, gledališča, klasična glasba, umetniški filmi, francoske in italijanske restavracije. V Evropi sem se vedno počutil odlično, kar je bilo glede na to, da prihajam iz družine, ki je ta kontinent vedno poveljevala, skoraj neizogibno. In to se do danes ni spremenilo. Še posebej pa sem se navdušil nad življenjem na tej strani luže, ko sem bil star šestnajst let.

Na izmenjavi v Parizu

V Združenih državah Amerike sem obiskoval internatsko šolo Choate Rosemary Hall, ki nudi številne programe študentskih izmenjav. Med poučevanjem na tej šoli je bila moja mama tista, ki je spremljala študente na izmenjavah v Franciji. Z očetom sva se ji vedno pridružila, tako da sem s starši nekaj poletij in eno zimo preživel v Parizu, v dolini reke Loire in v mestu Pau, medtem ko so študentje živeli pri domačinih in pilili svojo francoščino. Seveda sem v programu izmenjave sodeloval tudi sam – pravijo, da prvič že pri rosnih štirih letih. Nekoč sem v hostlu, kjer smo živeli, kar v pižami okaral domačina, ki je skušal pokukati k našim dekletom, tudi one so bile namreč oblečene le v pižame. Spet drugič sem se iz dolgočasje v fini restavraciji

splazil pod mizo, dolgi beli prti so mi rabili kot šotor. Nato sem družinski prijateljici okrog gležnjev zavezal prtič. »Ko bo vstala, bo padla,« sem si mislil. Zamislil sem si pravi filmski komični vložek, ki pa se preostanku omizja niti ni zdel pretirano smešen. V restavraciji Taillevent v Parizu, ki ima tri Michelinove zvezdice, mi je natakar kot malemu ameriškemu otroku želel ustreči, zato mi je prinesel testenine s kečapom namesto z običajnimi nenavadnimi začimbami, kot sem naročil. Bil sem ogorčen! Zahteval sem, naj mi prinesejo, kar sem naročil. Za kakšnega malega ameriškega pamža pa me ima?!

Pri šestnajstih letih je končno prišel tudi moj čas, da obiščem Francijo kot čisto pravi študent na izmenjavi. Skupaj s štirinajstimi študenti šole Choate Rosemary Hall sem leta 1996 v Franciji preživel jesen. Vsako jutro smo se od devete do dvanajste učili francoski jezik, literaturo in zgodovino. Nato smo dobili denar in poslali so nas v mesto, kjer smo med drugo in četrto poskrbeli za svoje kosilo kakor smo vedeli in znali. Bil sem sam, brez staršev v tem neverjetnem mestu! Ta občutek neodvisnosti je bil nepopisen in neskončno sem hvaležen za to zgodnjo izkušnjo (hvala, mami in oči!). V tem obdobju sem začutil tudi smer svoje kariere. Vsako popoldne med drugo in četrto smo s profesorjem zgodovine obiskali kak muzej, si ogledali kak grad, spomenik ali cerkev. Videti umetnost v živo je spremenilo vse. Doživetje je bilo veliko bolj intenzivno in čustveno ter se nikakor ni moglo primerjati s sedenjem v predavalnici in gledanjem diapozitivov ali predstavitve v Powerpointu. Zaljubljen sem se v umetnostno zgodovino, ki se mi je hkrati zdela tudi odlična vstopnica za vrnitev v Evropo. Porajalo se je samo eno vprašanje – kje v Evropi bom pristal.

Podiplomski študent v Angliji

Po zaključku šolanja na Choate Rosemary Hall sem obiskoval Colby College v Mainu. Poleg tega sem en semester v Londonu študiral gledališče. Še pred pisanjem knjig sem namreč želel postati dramatik. Čeprav moje ocene nikoli niso bile najboljše, se mi je nekako uspelo vpisati na dve

univerzi: na Courtauld Institute v Londonu (specializiran inštitut za umetnostno zgodovino, del Univerze v Londonu) in na Univerzo v Cambridgeu. Lahko da je ob obeh vpisih prišlo do pomote v mojo korist. A roko na srce, vpis sta bila najbrž bolj povezana z dejstvom, da tujci plačajo višjo šolnino, zaradi česar nebritanski državljani lažje pridejo na univerzo. Oba magistrska študija sem obiskoval hkrati, iskreno povedano predvsem zato, ker sem oboževal študentsko življenje, hkrati pa sem želel realno življenje potisniti čim bolj v prihodnost. Na Cambridgeu sem vpisal tudi doktorski študij, in sicer na temo, na katero sem naltel in me je navdušila ter je še dandanes moja akademska ekspertiza: kriminal na področju umetnosti.

V letih 2002 in 2003, ko sem živel v Londonu in obiskoval Courtauldov inštitut, sem napisal roman *Tat ume-tnin*. V tem času sem še vedno želel pisati gledališke igre, zato sem se popolnoma zatopil v gledališče. Vsaj enkrat na teden sem se po predavanjih na Inštitutu, ki domuje v čudoviti palači Somerset House ob Temzi, odpravil v Londonsko narodno gledališče in si s »študentsko vstopnico« ogle dal gledališko igro. To so bili še časi, ko so študentje lahko deset minut pred začetkom predstave dobili neprodane vstopnice. Če si na ogled prišel sam, se je vedno našlo kakšno prosto mesto. Cena za študente je bila fiksna, mislim, da je bila 10 funtov. Videl sem nešteto iger. Naj omenim, da nisem bil slab dramski pisec, imel sem celo agentko. Slednja mi je smelo povedala, da so moje igre čisto solidne, a obenem mi je modro svetovala, naj si pisateljsko kariero raje ustvarim z romanom. Ali sem sploh vedel, o čem bom pisal?

Moj veliki met

Odgovor je – ne! Toda vseeno sem se odločil poskusiti. Čeprav so mi šle strokovne nepravilnosti v njej na živce, mi je bila zelo všeč *Da Vincijeva šifra*, prav tako tudi film *Afera Thomasa Crowna*, kjer je teh nepravilnosti manj. Zato sem se odločil, da poskusim z romanom z živahno, srhljivo in napeto zgodbo, ki bi bralcu omogočila vpogled v zakulisje

sveta umetnosti. Rezultat je bil kar dober, kajti roman *Tat umetnin* je postal uspešnica v petih državah in bil preveden v kar štirinajst jezikov. To mi je omogočilo, da sem postal pisatelj s polnim delovnim časom, da sem torej živel samo od pisanja. K temu je ogromno pripomoglo tudi srečno naključje. V istem času sem se pojavil v tematskem članku v reviji *New York Times Magazine*, ki je odkrival novo interdisciplinarno študijsko področje – kriminal na področju umetnosti. Da sem se pojavil v tako pomembni reviji, mi je spremenilo življenje, hkrati pa je v istem času potekala tudi močna promocija moje knjige, ki je izšla kmalu zatem. Imel sem res veliko srečo, kar sem vedno cenil. Še dandanašnji se trudim ostati na poti, ki mi jo je začrtala naklonjena usoda.

Od tistih časov sem napisal že precej knjig, večinoma neleposlovnih. Dneve povečini preživim kar v pižami, ko z golim psom v naročju sedim in pišem knjige ter ogromno člankov za revije in časopise. Občasno se lotim tudi drugih projektov: na univerzah poučujem umetnostno zgodovino in predavam o kriminalu na področju umetnosti ter poučujem umetnost pisanja, pomagam pri združenju ARCA (neprofitno združenje, ki raziskuje kriminal na področju umetnosti, ter znanstvena skupina, ki sem jo ustanovil leta 2006 in ki promovira študij tega področja: www.artcrimere-research.org), hkrati pa organiziram in vodim tudi razna pogovorna srečanja ter se včasih pojavim na televiziji.

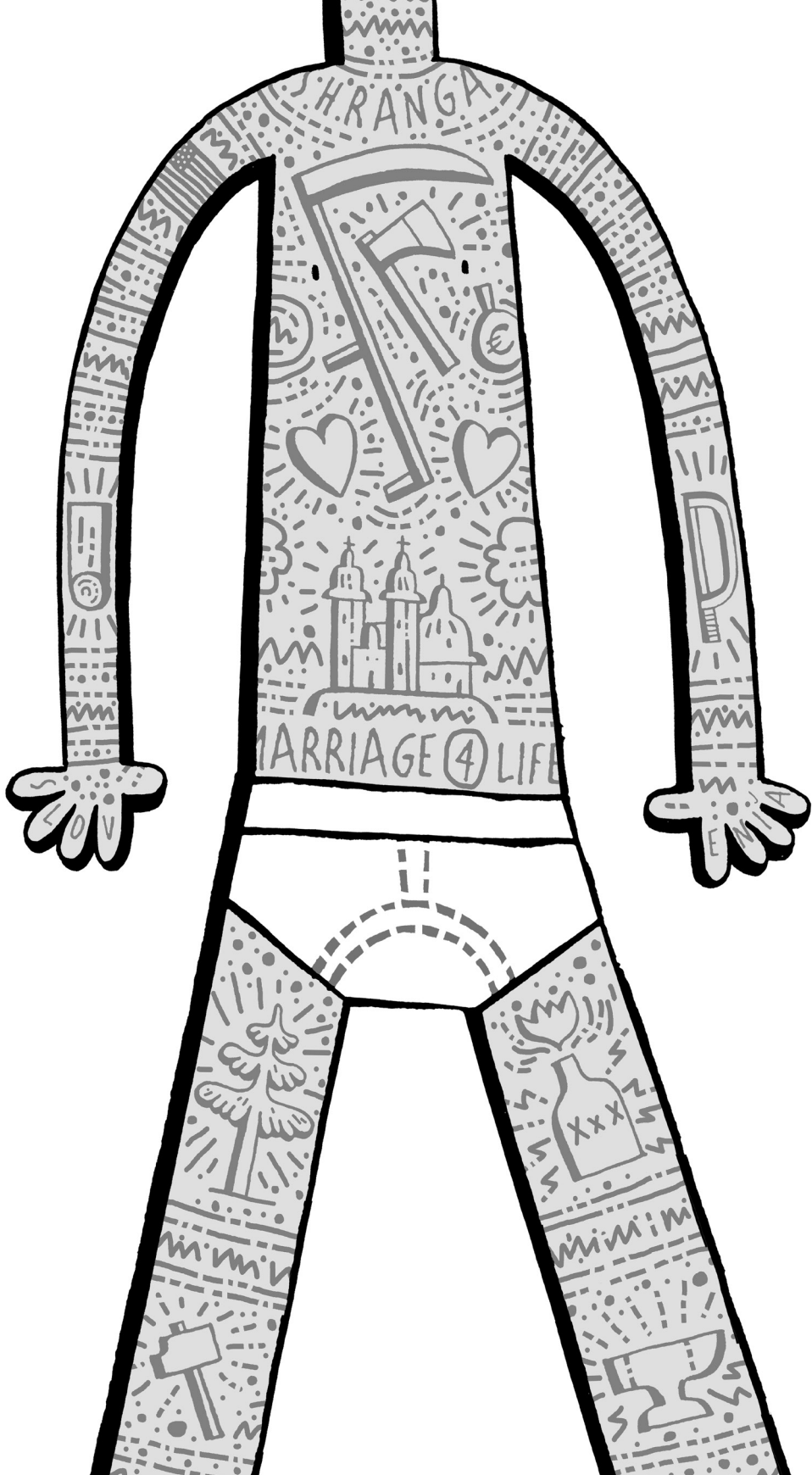
Izbira prenočišča

Že v času uspeha moje knjige *Tat umetnin* sem vedel, da želim ostati v Evropi. Še več časa kot v Franciji sem preživel v Italiji. Razlog? Preprosto. Najbolj sta me zanimali rimska umetnost 17. stoletja in firenška umetnost 16. stoletja. Odločitev je padla! V živo bom preizkusil čim več evropskih mest in tako ugotovil, katero mi je najbolj všeč in kje bi lahko spoznal bodočo gospo Charney.

Nekoč sem preštel vse kraje, v katerih sem preživel vsaj en mesec. Če me spomin ne vara, je bilo nekako takole: v ZDA New Haven (tu sem odraščal), Wallingford (tu-

kaj sem obiskoval internatsko šolo), oba v Connecticutu; Waterville v Mainu (fakulteta Colby College), Chicago v Illinoisu (poletno delo), Boston v Massachusettsu (tudi poletno delo); v Angliji London (magisterij iz umetnostne zgodovine, 1. stopnja) in Cambridge (magisterij iz umetnostne zgodovine, 2. stopnja); v Italiji Rim, Firenze, Benetke (v vseh treh študijsko raziskovanje) in Umbrija (kjer preživljam poletne počitnice); v Franciji Pariz in mesto Pau (tu sem bil pri svojih šestnajstih na študentski izmenjavi); drugod po Evropi pa Madrid (kjer sem se trudil pojedeti čim več jedi s česnovno majonezo, omako aioli) in Leiden (raziskave). V Sloveniji, kjer sem se tudi ustalil, sem živel v Ljubljani (tu sem končal svoj doktorat iz zgodovine arhitekture), v Tunjicah (z družino svoje žene), v Kamniku (tukaj živim z družino) in v kraju z zanimivim imenom Ig, ki je poznan zaradi svojih arheoloških najdišč – bronastodobnih kolišč, pa tudi zaradi napadov medvedov in ženskega zapora. Čeprav se moje življenje pretežno suka po Evropi, lahko mirno zapišem, da je to kar lepo število krajev, ki sem jih poimenoval dom.

Moje najljubše mesto je Rim. Najraje obiskujem London. Obožujem ameriški New Haven. Brez težav bi živel v Bostonu (dajmo Red Sox!). Toda ko vse skupaj postavim na tehtnico – estetiko, hrano, kulturo, varnost, čistočo, dostopnost, dosegljivost, prijaznost domačinov, razumne davke, izobraževanje in zdravstvo, raznolikost pokrajine, arhitekturo, nekafkovsko birokracijo, možnosti osebnega uspeha in še veliko, veliko več –, lahko mirno rečem, da ima Slovenija najboljši seštevke od vseh držav, v katerih sem živel. Postal sem goreč oboževalec dežele na sončni strani Alp in svoje izkušnje rade volje in s ponosom delim z vsakomer, ki je dovolj moder in odprt, da pride na obisk. Ali pa – k vragu! – zakaj se ne bi sem kar preselili? Če mi s svojim pisanjem uspe kogarkoli prepričati za selitev v Slovenijo, častim pivo!

SHRANGA

MARRIAGE 4 LIFE

LOVE

EMOTION

KAJ IMATA SKUPNEGA LJUBEZEN IN KOSA?

Bil je moj poročni dan. S svojo pričo in stotimi drugimi gosti sem se po ovinkasti poti vzpenjal na hribček, kjer stoji baročna Cerkev sv. Ane v Tunjicah. Za ovinkom me je ustavila vrh, napeta čez cesto, in gruča strogih in jeznih ljudi, ki jih nisem poznal in ki jih še nikoli nisem videl. Nosili so pripomočke, ki so delovali srednjeveško: dolgo zarjavelo žago, sekiro, staro koso in lesene vile. Ker sem se želel poročiti s Slovenko, sem moral najprej prestati test moškosti – šrango.

Čeprav tujci Slovenijo dojemajo kot moderno deželo, v idiličnem zavetju gora še vedno ohranjajo stoletja stare tradicije, nekatere manj, druge bolj zlovešče. Večkrat sem slišal zgodbe o predporočnih slavjih, na katerih so bodočega ženina nagega privezali na lesen križ in mu po intimnih predelih polivali tabasko. Torej je popolnoma logično, da na svojo fantovščino nisem vabil Slovencev. Toda na poročno jutro sem se vendarle moral soočiti s preizkušnjo moškosti.

Možat podvig

Za moja ameriška ušesa to zveni kot polinezijski plemenski ritual, ki vključuje tetoviranje, ali pa srhljivka, ki vključuje žage – veliko žag. Pravzaprav nobena od teh dveh podob ni daleč od resničnosti.

Pred tristo leti je moral tujec, ki je prišel v vas in se želel poročiti z vaško lepotico, pokazati, iz kakšnega testa je. Kot tisti, ki naj bi skrbel za družino, je moral dokazati svoje sposobnosti. V odmaknjenih alpskih naselbinah Habsburške monarhije v 18. stoletju je to pomenilo biti gozdovnik. Naj omenim, da sam nisem posebej spreten z

rokami – znam samo tipkati, kar pa nedvomno ne prinaša točk. Zame, mestnega ameriškega otroka z nežnimi rokami, je pustolovščina že, če naročim kar dvojno dozo kave v svojem velikem kapučinu. Zato si najbrž ni težko predstavljati, da sem bil, ko sem na svoji poti zagledal vaščane, ki so vihteli kose, živčen kot hudič.

Prvo izkušnjo s slovenskimi poročnimi običaji sem doživel en teden pred poročnim dnem, ko se je sosed s kopicco privržencev pripeljal s traktorjem, s katerim je vlekel dve ogromni smreki. Najprej so olupili lubje – seveda sem moral pomagati, kar je bila moja prva, a ne zadnja izkušnja z lupljenjem lesa –, nato so v zemljo zvrtali luknje in olupljeni smreki pokonci postavili na obe strani dovoza. Postavitev smrek na nevestinem domu je stara in – sem prepričan! – freudovska tradicija. Kot večini slovenskih običajev ji je sledilo celonočno veseljačenje ob domačem žganju in prekajeni svinjini. Mimogrede, slednjo (na črno) izdeluje sosed, ki se vedno krohota kot blaznež.

Torej, na najin poročni dan sem se, obdan s svati, ustavil pred cestno zaporo. Šest krepkih vaščanov je stalo tam prekrizanih rok. Vsi so bili oblečeni v temno zelene lovske uniforme, imeli so klobuke, v katerih so bile – kako protislovno! – zataknjene rože. Videti so bili kot igralci ragbija, ki jih je nekdo grobo prekinil pri pijančevanju. Za njihovimi postavami sem videl orodje za moj grozljivi preizkus – sekiro, koso in žago: slovenski ekvivalent vroče žerjavice, ki jo bom moral prečkati.

Na šrango lahko gledamo kot na izpit, ki te pripravi na čeri zakona. Sicer bi v dobi digitalizacije namesto vihtenja sekire pričakovali test urejanja besedil, programiranja spletne strani ali utajevanja davkov. A ne glede na to, kaj bi moral storiti, pa naj bi bilo še tako težko, sem bil odločen, da bom obred ponosno prestal, saj bi to pomenilo, da se lahko poročim z ljubeznijo svojega življenja. Pri tem je bil končni cilj ne odsekati nobenega od uporabnih delov tele-sa. Pa začnimo!

Žaganje

Moja prva naloga je bilo žaganje, pri katerem mi je pomagala moja priča, suhljat odvetnik iz Španije. Z zarjavelo žago sva morala razcepiti debel hlod. Pri tem so vaščani preizkusili še najine opazovalske veščine, saj so nama žago obrnili na glavo. Sicer res nisem gozdni Joža, da pa z žago, ki ima zobe obrnjene navzgor, ne bova daleč prišla, mi je bilo hitro jasno. Obrnila sva jo in zažagala v hlod z enakomerno ritmičnimi potegi. A žaga se je ukrivila, takoj ko sva jo porinila v eno smer (tudi v tem mora biti kakšna vzporednica z zakonskim življenjem). Vaščani so najine napore podmazali z belim vinom, ki so ga najprej polili po žagi, nato pa ga zlili še nama v usta. Spomnim se, da sem ob tem razmišljal, ali bodo v čistilnici lahko odstranili vinske madeže in lesne ostružke z moje Ralph Laurenove obleke. Ah, saj je vseeno! Bil sem v deliriju. Prestal sem prvi test.

Sekanje, lupljenje in cepljenje

Zatem sta prišli na vrsto sekira in preizkus sekanja. Ker je moja koordinacija le rahlo boljša od koordinacije pijanega orangutana, je ta preizkus zaskrbel tako vaščane kot svate. Sekira je bila zasajena v štor na sredi ceste, ki naj bi ga presekal na pol, po možnosti brez izgube okončin. Po petih ali šestih veličastnih zamahih so se vaščani odločili, da mi bodo malce pogledali skozi prste in me spustili na naslednjo nalogo. Če bi moral štor presekat na pol, bi morala biti poroka namreč prestavljena na naslednji torek.

Smreka je ležala čez cesto, nataknjena na dve tesarski kozi. Moja naslednja naloga je bilo lupljenje lubja – še dobro, da sem se s tem opraviлом srečal že na fantovščini oziroma postavitvi mlaja en teden pred tem. Po dobrih desetih minutah lupljenja sem se kar precej prepotil, kar je skoraj gotovo pustilo madeže na moji obleki. A naj pri tem povem, da je Ralph Lauren pravzaprav oblikoval neverjetno udobno obleko, ki ne omejuje gibanja in je pravzaprav

idealno ukrojena za lupljenje lubja. Moja samozavest je naraščala. Tri naloge sem že opravil, čakali sta me še dve.

Po cesti so bile poleg razmajanega voza s konjsko vprego raztresene bale sena. Dobil sem lesene vile, eno tistih diabolčnih dvorogeljnih zadev, ki so videti, kot bi padle s slike nizozemskega renesančnega slikarja Hieronymusa Boscha. Ko sem začel metati seno na voz, je eden od vaščanov skočil nanj in ga začel potiskati ven. V svoji trenutni nadutosti sem mu naslednjo pošiljko sena vrgel kar na glavo. Nato sem za trenutek zmrznil – ali je bil to kapitalen spodrsljaj, zaradi katerega bo sekira pristala na mojem goltancu? Vaščan je postal rdeč kot kuhan rak in izbruhnil ... v smeh.

Ko je bilo seno na vozu, sem se soočil z zadnjo nalogo. S kladivom in nakovalom sem moral nabrusiti topo koso. To bi bil pravi izziv, a že pred tem sem dobil nekaj skrivnih namigov. Skupina družinskih prijateljev me je nekaj tednov pred poroko, ko smo imeli piknik, potegnili na stran in mi razkrila vse skrivnosti brušenja kose. Sedaj sem bil na konju! S kladivom sem po nakovalu celo udarjal v ritmu harmonike, ki nas je spremljala. Mogoče bi pa vseeno lahko uspel kot slovenski gozdovnik?

Koliko je vredna ena žena?

Zadnja naloga, preden sem smel vstopiti v cerkev in se oženiti s svojo ljubljeno, je bilo barantanje. Od vaščanov sem moral kupiti nevesto, kar ni bilo tako enostavno, kot se zdi, saj sem se moral pogajati v slovenščini. Ta nakup neveste mi že od začetka ni bil všeč. Če nekdo reče, da moram kupiti ženo, se mi v misli prikradejo katalogi; in seveda se zastavi vprašanje – koliko je sploh vredna? 25,99 dolarjev na kilogram? To je namreč cena kilograma neverjetno okusne prekajene svinjine, o kateri sem pisal zgoraj. Že ideja, da oceniš ljubezen svojega življenja, je nekoliko neprijetna, še bolj pa je mučno, da moram ceno nižati.

Zato ... če tradicija zahteva, da kupim ženo, ni vrag – jo bom pač kupil! A ne brez nižanja cene. Trik je, da vaščane pregovorim, da mi dajo popust, pri tem pa svoje neveste ne smem omalovaževati, saj tako lahko tvegam, da olupim *mojo*

smrekico, ko bova prišla domov. Zato sva se s pričo zadeve lotila strateško. Tisto jutro sem s seboj vzel turistični vodnik *Lonely Planet Slovenia* – pogajanja sem začel z dejstvom, da je v vodniku o Sloveniji navedeno, da morajo vaščani plačati ženinu, če želijo, da jim odpelje nevesto. Zato sem odločno povedal, da se z njo ne bom oženil za manj kot 300 evrov. Napad je najboljša obramba, in moja taktika se je izkazala za odlično. Ponavadi se ženin izgovarja na slabo stanje pločnikov v vasi, čudne vonjave pognojenih koruznih njiv ali blazni smeh vaščanov in tako niža ceno. A kljub temu ženini običajno plačajo približno 1000 evrov. Sam sem ostajal neomajen – moj *Lonely Planet* je tradicijo opisoval zelo nedvoumno – vaščani morajo plačati meni. Ko so me poskušali prepričati, da je ravno obratno, sta dva slovenska svata pristopila in povedala, da povsod drugod v Sloveniji vaščani plačajo ženinu – torej je v tej vasi to narobe že stoletja. Vedel sem, da vaščani ne bodo dolgo verjeli moji zvijači, a jih je vseeno zmedla. Na koncu sem se omehčal in jim ponudil plačilo, ki sem ga imel v mislih ves čas – točno 300 evrov in dodatnih 12, ki sem jih našel v žepu. Ni slaba cena za ljubezen življenja, kajne! Barantanje se je končalo, ko so svatje spili že nezanemarljivo količino domačega žganja ženine babice. Z vozom, ki sem ga pred kratkim napolnil s senom, so me vsega zmagoslavnega popeljali do cerkve. Preživel sem šrango! Bil sem malo v rožicah, malo preznojen in pokrit z žaganjem, a poroka se je lahko nadaljevala.

Mnogi trdijo, da bi za ljubezen naredili karkoli. Sam pa lahko rečem, da sem tu, na tem tunjiškem pobočju, z nabrušeno koso v roki in sveže olupljeno smreko pod nogami, to resnično tudi naredil!

